

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-13>

УДК 372.8:378:811

ЛЕВИЦЬКА Н. В.

Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-6616-898X>

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИВОЄННОЇ ПРОЗИ Е. М. РЕМАРКА ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядаються лексико-стилістичні особливості антивоєнної прози німецького письменника Е. М. Ремарка та розкриваються проблеми їх перекладу. У статті з'ясується, що антивоєнна проза письменника характеризується широким використанням лексичних та синтаксичних засобів розмовної мови. Серед засобів вираження розмовної мови провідну роль відіграють повсякденно-побутова лексика, фразеологізми, емоційно-експресивна лексика, вставні слова. До особливостей літературно-розмовного синтаксису в художніх текстах романів Е. М. Ремарка належить широке використання питальних і спонукальних речень, неповних речень в діалозі, наявність в художніх текстах лексичних повторів, еліптичних конструкцій.

Ключові слова: лексико-стилістичні особливості, стилістичний засіб, розмовна мова, повсякденно-побутова лексика, фразеологізми, вставні слова, емоційно-експресивна лексика, еліптичні конструкції.

LEVYTSKA N.

Khmelnyskyi National University

LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF ANTI-WAR PROSE BY E.M. REMARQUE AND ISSUES OF THEIR TRANSLATION

The article deals with lexical and stylistic features of anti-war prose by a German-born novelist E.M. Remarque and analyzes issues of their translation. It has been revealed that anti-war prose by E.M. Remarque is characterized by the use of lexical and syntactic language means. Everyday vocabulary, phraseologisms, emotional and expressive language units, filler words play key role among the means of colloquial language implementation. Features of literary and colloquial syntax of novels by E.M. Remarque include extensive use of question and imperative sentences, simple sentences in dialogues, lexical repetitions, elliptical structures.

Key words: lexical and stylistic features, stylistics means, colloquial language, everyday vocabulary, phraseologisms, filler words, emotional and expressive language units, elliptical structures.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Творчість видатного німецького письменника ХХ століття Еріха Марії Ремарка набуває особливої популярності і викликає в нашій країні широкий інтерес та відгук. Адже Е. М. Ремарк (1898–1970) є найяскравішим представником антивоєнного жанру в німецькій літературі та одним з основоположників літератури «втраченого покоління».

Аналіз досліджень та публікацій

Тому інтерес читачів і дослідників до творчості письменника у всьому світі постійно зростає. Прозі Е. М. Ремарка присвячена велика кількість наукових робіт вітчизняних філологів (Д. Затонського, Л. Новиченко, М. Гуменного, І. Семенчука, В. Фащенко, К. Галич) та зарубіжних (В. Лемана, П. Кірхнера, Ф. Баумера, П. Бекеса, Р. Мільке та ін.). Разом з тим ці дослідження охоплюють далеко не всі сторони письменницької спадщини Е. М. Ремарка. Актуальність дослідження визначається наступними чинниками: інтересом суспільства до творчості Е. М. Ремарка у зв'язку з війною, яку розв'язала країна агресор проти України; недостатнім висвітленням дослідниками лексико-стилістичних особливостей антивоєнної прози Ремарка; відсутністю у вітчизняному перекладознавстві досліджень перекладів його творів на українську мову.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у дослідженні лексико-стилістичних особливостей антивоєнної прози і Е. М. Ремарка.

Виклад основного матеріалу

Антивоєнна проза Е. М. Ремарка багата на різні лексико-стилістичні особливості, які відіграють важливу роль для розуміння творів автора та, як наслідок, для перекладу. Саме лексика передає зміст твору та надає авторові найбільші можливості для добору засобів вираження його думок та почуттів. Цей рівень мови відтворює індивідуальні особливості стилю, своєрідність художнього методу, філософські та естетичні погляди митця. Саме від стилістично забарвленої лексики залежить функціонально-стильова та експресивно-емоційна багатозначність слів, завдяки якій читач має змогу зануритись та зрозуміти світ, описаний автором.

Створюючи художній твір, письменник звертається до найрізноманітніших елементів, якими насичена мова, в тому числі й до одиниць усіх рівнів, що мають забарвлення будь-якого функціонального стилю [3, с. 164]

Зображаючи навколишню дійсність, Е. М. Ремарк неминуче відображає своє бачення світу, своє відношення до нього, поєднує правду і фантазію, а потім реалізовує все це в текстах своїх творів за допомогою різних лексико-стилістичних особливостей. При цьому не можна не помітити, що значна частина художніх текстів його романів представлена у вигляді монологів і діалогів, рясно наповнених живою розмовною мовою, основною функцією якої є спілкування. Поняття «розмовна мова» використовується у вітчизняній лінгвістиці для визначення мови, яка використовується у безпосередньому неофіційному спілкуванні і в якій найбільш виразно проявляється комунікативна функція мови. [1, с.24]

Широке проникнення розмовної мови в художню літературу відбувається, як відомо, за допомогою лексичних та синтаксичних та стилістичних мовних засобів і пов'язане з прагненням автора максимально імітувати її, ввести в оповідання живий голос представників простого народу. Е. М. Ремарк навмисно використовує лише ті елементи розмовної мови, які пов'язані безпосередньо зі стилістичною експресією, виразністю і на фоні нейтральних і книжкових засобів літературної мови проявляються як елементи заниженого стилістичного забарвлення. [1, с.26]

У художніх текстах романів Е.М. Ремарка параметри розмовної мови виявляються на всіх рівнях. До лексичних особливостей розмовної мови відносяться широке вживання повсякденно-побутової лексики і фразеологізмів, емоційно-експресивної лексики (частки, вигукі), великої кількості вставних слів. Представлені нижче приклади демонструють лише деякі можливості вираження цілого спектру відтінків експресивного забарвлення стилізації розмовної мови лише за допомогою лексичних засобів:

- іменники: *Zaster (грошики); Bude (будка); Dreckfink (замазура); Strohwisch (опудало); Puppi (пунцик); Hals (шийка)* і т. д., наприклад:

Wir arbeiteten, bis es dämmerig wurde. Dann wuschen wir uns und zogen uns um. Lenz sah begehrllich zu der Flaschenreihe hinüber. «Wollen wir einer den Hals brechen?»

Ми працювали до сутінок. Потім вмилися і переодяглися. Ленц жадібно подивився на шеренгу пляшок. «А чи не скрутити нам шийку одній з них?»

- дієслова: *zwitschern (пропустити, хильнути); wegsaufen (випити, висмоктати); hereinstolpern (завалитися); brüllen (мукати, гарчати, ревети)* і т. д., наприклад:

Sie ließ ihre Rücke herunter. «Dann werd' ich mir mal verdrücken. Wenn Herr Käster kommt – heiliges Donnerwetter!»

Вона опустила підкочену спідницю. «Ну, тоді я змиюся. А то прийде пан Кестер, і тоді таке почнеться...»

- частки: *aber, auch, denn, doch, eben, ja, schon, wohl* т. д., наприклад:

Wir wuschen uns. «Weißt du, was ich hier habe?» fragte er und klopfte auf seine Brieftasche. – «Na?» – «Karten zum Boxen heute abend. Zwei. Du gehst doch mit, was? /.../ Wird ein gutter Kampf».

Ми вмилися. «А знаєш, що у мене тут?» запитав Отто, плескаючи по гаманцю. – «Ну?» – «Два квитки на бокс. Ти ж підеш зі мною? /.../ Буде хороший бій».

- модальні слова: *Herrgott (Господи, Боже мій); Heiliger Moses (Святий Моїсей); Gott sei Dank (Слава Богу)* і т. д., наприклад:

«Robby», brüllte er, «alter Speckjäger, steh auf und nimm die Knochen zusammen! Deine Vorgesetzten wollen mit dir reden!» – «Herrgott!». Ich stand auf.

«Роббі», заволав він «Старий ненажеро! Встати і стояти як належить! Твої керівники бажають поговорити з тобою!» – «Господи боже мій». Я піднявся.

Експресивність мови тісно пов'язана зі спонтанністю розмовної мови. Сюди можна віднести вживання повторів, перепитувань, використання вигуків, наприклад:

Er hielt ihren Arm fest. «Wo wollen Sie hin?» fragte er nach einer Weile. Die Frau starrte ihn an. «Lassen Sie mich los», flüsterte sie. Ravic erwiderte nichts. Er hielt ihren Arm weiter fest. «Lassen Sie mich los! Was soll das?» Die Frau bewegte kaum die Lippen. Ravic hatte den Eindruck, dass sie ihn gar nicht sah. Sie blickte durch ihn hindurch, irgendwohin in die leere Nacht. Es war nur etwas, das sie aufhielt und gegen das sie sprach «Lassen Sie mich los!»

Равік міцно стиснув руку жінки. «Куди ви?» запитав він, трішки зачекавши. Жінка дивилася на нього впритул. «Відпустіть», прошепотіла вона. Равік нічого не відповів. Він як і раніше міцно тримав її за руку. «Пустіть мене! Що це?» Жінка ледве ворушила губами. Равіку здавалося, що вона його взагалі не бачить. Вона дивилася крізь нього, кудись в пустоту ночі. Просто було децо, що її затримувало і вона повторювала одне і те ж «Пустіть мене!»

Окремі слова надають розмовного відтінку лише в одному із значень. Наприклад, дієслова *kippen* (перехилити, швидко випити); *beben vor Wut* (купити, трястися від люті), наприклад:

Ich schenkte ihr noch ein Glas ein. Sie kippte es herunter und verließ lobpreisend die Werkstatt.

Я налив їй ще чарку. Вона перехилила її одним ковтком і, обсипаючи мене гарними побажаннями, вийшла з майстерні. [4, с.126]

До характерних рис літературно-розмовного синтаксису в художніх текстах романів Е. М. Ремарка належить широке використання питальних і спонукальних речень, використання неповних речень в діалозі, наявність в художніх текстах численних лексичних повторів, наприклад:

Der andere Mann stand noch eine Weile im Türausschnitt. Seine Brille blinkte im schwachen Licht des Korridors. Dann kam er herein und machte die Tür mit einem trockenen Knack zu. Im selben Augenblick fing das Schreien wieder an. Kern verstand es jetzt. «Nicht schlagen! Nicht schlagen! Um Christi willen, nicht schlagen! Bitte, bitte! Oh...»

Другий чоловік ще постояв декілька хвилин в дверній рамі. Його окуляри мерехтіли в слабкому світлі коридору. Потім він увійшов в кімнату і з сухим звуком закрив двері. У цю мить знову почулися крики. Тепер Керн розчув слова. «Не бийте! Не бийте! Заради бога, не бийте. Будь ласка, прошу...»

Велику роль в художній прозі Е. М. Ремарка відіграє й інша складова безпосередності спілкування – обов'язкова діалогічність мови. Діалогічність зумовлює характерну для розмовної мови незакінченість речень, еліптичність словосполучень, появу «особливих номінацій», поширення непередикативних комунікативних одиниць, наприклад:

«Wie war es in Prag?» fragte Steiner. «Gut.» Kern wartete und rauchte. Dann sagte er: «Ich habe jemand da getroffen». «Bist du deshalb jetzt nach Wien gekommen?». «Nicht nur deshalb. Aber sie ist auch in Wien.»

Як тобі жилося в Празі? запитав Штайнер. «Добре.» Керн помовчав і декілька разів затягся. Потім сказав: «Я там познайомився з деким». «Через це і приїхав до Відня?». «Не тільки через це. Але вона також у Відні.» [5, с.65]

Використання еліптичних конструкцій в художніх текстах романів Е. М. Ремарка додають незвичності структурі їх оповіді. Слова самого письменника в цьому випадку поступаються місцем словам його персонажів. Це дозволяє відмітити наявність процесу перетворення власне прямої мови в «персонажну» мову і розглядати першу як стилістичну категорію. Обидві конструкції додають висловлюванню не тільки різних експресивних відтінків, а й надають оповіді певного темпу: динамічність або сповільненість. Подібні конструкції створюють ефект внутрішньої напруженості або, навпаки, враження спокійного розміреного розгортання ситуації.

Безпосередня імітація розмовної мови в художній прозі Е. М. Ремарка здійснюється на всіх рівнях мови, проте, в більшій мірі вона стосується лексики і синтаксису. За допомогою засобів імітації розмовної мови письменнику вдається надати невимушеності спілкуванню своїх героїв, розкрити їх образи і ненав'язливо виразити своє ставлення до них і навколишнього світу.

З метою наблизити читача до описаних подій та надати художнього портрету ліричному герою, письменник використовує різні переосмислені мовні одиниці: *«So ein Fall ist schon lange nicht mehr dagewesen: der Küchenbulle mit seinem roten Tomatenkopf bietet das Essen direkt an;...»* [4, с. 3]. Важко оминати увагою переосмислене словосполучення *«mit seinem roten Tomatenkopf»*, в якому присутні два кольоронайменування, одне з яких є частиною складного іменника. Завдяки зазначеній лексемі письменник намагається точно передати образ та зовнішність певного ліричного героя, а саме повара, а також виразити своє ставлення до нього. В українському тексті перекладач відтворює зазначений емоційно забарвлений вираз, використовуючи порівняння – *«Такого вже давно не було; наш куховар із червоною, мов помідор, пикою сам набивається з їжею;...»* [5, с. 34]. В українському перекладі обрана лексема *«тика»* має негативне значення.

Для надання тексту динамічності, активності, експресивності автор задіює велику кількість дієслів. Інтонація такого тексту характеризується напругою, великою чіткістю, особливим ритмічним малюнком. Слід відмітити і лаконічність, яка пов'язана з використанням необхідних дієслів та субстантивів, наприклад:

«Wir müssen nach vorn zum Schanzen. Beim Dunkelwerden rollen die Lastwagen an. Wir klettern hinauf. ... Sie verbindet uns; sogar der geizige Tjaden schenkt mir eine Zigarette und gibt mir Feuer.» [5, с. 38].

Динамічність цього уривку досягається значним використанням дієслів, у тому числі і субстантивованими дієсловами, які виконують граматичну функцію передачі часового простору, а також експресивно та точно відтворюють описані події та явища, тому слід звернути особливу увагу на їх відтворення. – *«Нас повезуть на передову, аж до окопів. Десь уже в темряві під'їжджають вагони. Ми вилазимо на них. ... Вона єднає нас; навіть скупенький Тьяден про простягає мені цигарку і дає прикурити»* [5, с. 61]. Звернемо увагу на переклад дієслова *«müssen»*, яке в українській мові відтворене пасивною формою дієслова, що також передає небажання та вимушеність ліричного героя їхати на передову. Наявне у тексті оригіналу субстантивоване дієслово *«Dunkelwerden»* відтворено іменником *«темрява»*, який втрачає прагматику автора. Зазначимо проте, що всі дієслова відтворені в українському перекладі еквівалентно та адекватно. Звернемо увагу на зменшено-пестливий прикметник словосполучення *«скупень-кий Тьяден»*, який є точним еквівалентом словосполучення *«der geizige Tjaden»*. Саме наявність перед власним іменем та прикметником артикля у даному виразі підтверджує вірність обраного перекладачем еквівалента, оскільки у німецькій мові артикль перед власним іменем використовується для виразу неповаги.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, згадані лексико-стилістичні особливості антивоєнної прози Е. М. Ремарка створюють індивідуальний стиль автора. Загальний авторський задум, що виражає світобачення письменника

реалізується в постійних мотивах пам'яті, уяви, творчості і визначає специфіку його художнього рішення на рівні вибору лексики та синтаксису. Антивоєнна проза письменника характеризується широким використанням лексичних та синтаксичних елементів розмовної мови. Серед засобів вираження розмовної мови провідну роль відіграють повсякденно-побутова лексика, фразеологізми, емоційно-експресивна лексика, вставні слова. До особливостей літературно-розмовного синтаксису в художніх текстах романів Е. М. Ремарка належить широке використання питальних і спонукальних речень, неповних речень в діалозі, наявність в художніх текстах лексичних повторів, еліптичних конструкцій. Лексико-семантичні особливості відіграють комунікативну, експресивну, функцію вираження думки та ін. При перекладі таких мовних одиниць слід враховувати прагматичну настанову автора, завдяки якій створюється своєрідність та особливість визначеного твору.

Література

1. Биби́к С. Диференційні ознаки розмовно-побутового стилю літературної мови / С. Биби́к // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 22-31.
2. Remarque E. M. *Drei Kameraden* / Erich Maria Remarque. – Köln: Kiepenheuer&Witsch, 1991. – 585 S.
3. Селіванова О. О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій / О. О. Селіванова // Нова філологія. – 2012. – № 50. – С. 201-208.
4. Ремарк Е. М. Три товариші / Еріх Марія Ремарк ; пер. з нім. М. Дятленко, А. Плют ; худож. оформл. К. Бобровников. – К. : Молодь, 1959. – 415 с.
5. Ремарк Е. М. Твори в 2-х томах. Т. I: На Західному фронті без змін; Три товариші; перекл. з нім./ Передм. Д. Затонського. – К. : Дніпро, 1986. – 573 с.

References

1. Bybyk S. Differentiating features of the colloquial and everyday style of the literary language / S. Bybyk // Ukrainian language. – 2011. – No. 4. – P. 22-31.
2. Remarque E. M. *Drei Kameraden* / Erich Maria Remarque. – Köln: Kiepenheuer&Witsch, 1991. – 585 S.
3. Selivanova O. O. The problem of differentiation of translation transformations / O. O. Selivanova // New Philology. - 2012. - No. 50. - P. 201-208
4. Remarque E. M. *Three comrades* / Erich Maria Remarque; trans. with him M. Dyatlenko, A. Plyut; artist form K. Bobrovnikov. - K.: Molod, 1959. - 415 p.
5. Remark E. M. *Works in 2 volumes. T. I: No changes on the Western Front; Three comrades; translation with him./* Prem. D. Zatonyskyi. - K.: Dnipro, 1986. - 573 p.